

PEERAER, F., “Hof van Cassatie aanvaardt dat tontine ophoudt te bestaan wanneer partners uit elkaar gaan (noot onder Cass. 6 maart 2014)”, *TBBR* 2014, 261-263

[261]

Noot – Hof van Cassatie aanvaardt dat tontine ophoudt te bestaan wanneer partners uit elkaar gaan

I. Feiten en procedure

1. Een (ongehuwd) koppel koopt in 1991 een onroerend goed onder een beding dat bepaalt dat de langstlevende van hen de volle eigendom vanaf het begin zal hebben verworven (tontinebeding). In 2008 gaan de partners evenwel uit elkaar. Als gevolg daarvan wenst een van de partners uit onverdeeldheid te treden. De andere partner meent echter dat er geen onverdeeldheid is bij een tontinebeding en verzet zich tegen de vordering tot vereffening en verdeling van het onroerend goed.

Net als de eerste rechter oordeelt het hof van beroep te Antwerpen dat de vereffening en verdeling van het onroerend goed wel degelijk mogelijk is. De bestaansreden (oorzaak) van het tontinebeding is volgens beide [262] gerechtelijke instanties gelegen in de affectieve relatie van de partners en heeft tot doel “*om het goed samen te kunnen beheren en elkaar rechten te garanderen na het overlijden van één van hen*”. Welnu, doordat de affectieve relatie tussen de partners in 2008 is verdwenen, heeft het tontinebeding geen bestaansreden meer. Volgens het hof van beroep heeft de verdwijning van de oorzaak-beweegreden tot gevolg dat het tontinebeding vervalt. Nu blijkt dat partijen geen overeenstemming kunnen bereiken over de beëindiging van de tontineovereenkomst, komt er tussen partijen een gewone onverdeeldheid tot stand. Daardoor kunnen partijen de verdeling vorderen op grond van art. 815 BW. De partner die zich tegen de verdeling verzet, tekent echter cassatieberoep aan.

II. Oordeel van het Hof

2. Het Hof van Cassatie verklaart het cassatieberoep ongegrond. Het hof van beroep heeft dus terecht geoordeeld dat de partners (of een van hen) de verdeling kunnen vorderen. Met zijn uitspraak bevestigt het Hof dat het bestaan van een oorzaak in beginsel moet worden beoordeeld op het ogenblik van de totstandkoming van de rechtshandeling. Verdwijnt die (subjectieve) oorzaak op een later ogenblik, dan “*heeft dit in de regel geen gevolgen voor de geldigheid van de rechtshandeling*”. Dit is niet steeds het geval geweest. Vóór 1989 aanvaardde men enkel het verval van schenkingen bij testament wegens het verdwijnen van de subjectieve oorzaak.¹ In 1989² aanvaardde het Hof van Cassatie het verval van een schenking onder levenden wegens het verdwijnen van de (subjectieve) oorzaak indien er aan bepaalde vereisten voldaan was. Zo moest het verdwijnen van de doorslaggevende beweegreden zich onafhankelijk van de wil van de schenker voordoen en moest die beweegreden onlosmakelijk verbonden zijn met de omstandigheden die de basis vormden voor de schenking en haar enige bestaansreden

---

¹ Zie M. MASSCHELEIN, “Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal?” (noot onder Cass. 12 december 2008), *TBBR* 2009, afl. 5, (240) 240-241, nr. 2 en de verwijzingen daar.

² Cass. 16 november 1989, *Ann.dr.Liège* 1990, 334, noot P. DELNOY, *Arr.Cass.* 1989-90, 371, *Bull.* 1990, 331, *JLMB* 1990, 1190, *JT* 1991, 211, *Pas.* 1990, I, 331, *RCJB* 1993, 73, noot S. NUDELHOLE, *RGEN* 1991, 248, *RNB* 1990, 240, noot, *RW* 1989-90, 1259 en *TBBR* 1990, 294, noot L. RAUCENT.

uitmaakten. Hoewel het Hof in 2000³ het principe vestigde dat de latere verdwijning van de oorzaak in de regel geen gevolgen heeft, erkende het Hof in dat arrest meteen een uitzondering voor schenkingen bij testament indien de oorzaak verdwijnt vóór het overlijden van de erflater. Welk gevolg dit arrest had voor schenkingen onder levenden, was het voorwerp van discussie.⁴ In 2008⁵ bevestigde het Hof het vermelde principe, maar aanvaardde het geen uitzondering voor schenkingen onder levenden wanneer de affectieve relatie tussen een schenker en de begiftigde wordt beëindigd. De schenker kon dus het verval van de subjectieve oorzaak niet invoeren om de schenking ongedaan te maken. Eventueel kon hij nog wel de schenking herroepen wegens ondankbaarheid of het niet-vervullen van een voorwaarde (art. 953 BW).

3. Niettegenstaande de principiële bevestiging van de basisregel uit 2000 en 2008 erkent het Hof er in het onderhavige arrest – net als in 2000 – een uitzondering op. De tontineovereenkomst houdt volgens het Hof immers op te bestaan “wanneer [de affectieve relatie tussen partijen] een einde neemt derwijze dat hierdoor aan de verdere uitwerking van de overeenkomst iedere zin wordt ontnomen”. Wat het precieze verschil is tussen die situatie en de situatie waarbij de affectieve relatie tussen bijvoorbeeld een schenker en een begiftigde wordt beëindigd, moet nog worden onderzocht.

III. Korte duiding

4. Hoe dan ook kan een uitzondering op de regel dat het later verdwijnen van de subjectieve oorzaak zonder gevolg blijft, vreemd lijken voor een Belgische jurist. Traditioneel geeft men aan de bindende kracht van de overeenkomst een strenge invulling. Behoudens overmacht blijven partijen aan hun eerdere wilsovereenstemming gebonden en dienen zij die overeenkomst verder uit te voeren (*pacta sunt servanda*). Dat zich na de totstandkoming onvoorzien(bar)e omstandigheden voordoen, doet daar geen afbreuk aan: traditioneel verwerpt men dan ook de zogenaamde improvisieel.^{6,7} Die leer houdt in dat een rechter een overeenkomst kan aanpassen of ontbinden indien zich dergelijke (niet-toerekenbare) omstandigheden voordoen die de

---

³ Cass. 21 januari 2000, *Arr.Cass.* 2000, 168, *Bull.* 2000, 165, *JT* 2000, 573 (verkort), *NFM* 2000, 190, noot B. DU LAING, *Pas.* 2000, 165, *R.Cass.* 2001, 101, noot M. VAN QUICKENBORNE, *RCJB* 2004, 77, noot J.-F. ROMAIN, *RNB* 2000, 336, noot D. STERCKX, *RW* 2000-01, 1015, noot J. NEUTS en *T.Not.* 2001, 178.

⁴ M. MASSCHELEIN, “Het verval van de schenking wegens het verdwijnen van de oorzaak: het einde van een lang verhaal?” (noot onder Cass. 12 december 2008), *TBBR* 2009, (240) 242-243, nrs. 6-7.

⁵ Cass. 12 december 2008, *Act.dr.fam.* 2009, 149, noot S. NUDELHOLE, *Juristenkrant* 2009, afl. 186, 5; *Info@law* 2012, afl. 4, 24; *JT* 2010, 335, noot P. DELNOY, *Pas.* 2008, 2934, *RABG* 2009, 811, noot B. VERLOOY, *RCJB* 2011, 329, noot S. NUDELHOLE, *RNB* 2009, 755, noot P. MOREAU, *RTDF* 2009, 589 (verkort), *RTDF* 2010, 1288, noot J. RENCHON, *RW* 2008-09, 1690 (verkort), noot R. BARBAIX en *TBBR* 2009, 236, noot M. MASSCHELEIN.

⁶ Cass. 7 februari 1994, *Arr.Cass.* 1994, 146, *Bull.* 1994, 150, *JTT* 1994, 208, *Pas.* 1994, I, 150, *RW* 1994-95, 121, *Soc.Kron.* 1994 en *TRD&I* 1994, 568; Cass. 14 april 1994, *Arr.Cass.* 1994, 369, *Bull.* 1994, 365, *Pas.* 1994, I, 365 en *RW* 1994-95, 434.

⁷ In 2010 heeft het Hof van Cassatie evenwel bij rechtsmisbruik in een geval van improvisie niet enkel de uitoefening van een recht op onderhoudsuitkering gematigd, maar zelfs geheel afgeschaft: Cass. 14 oktober 2010, *Pas.* 2010, 2643, *DAOR* 2012, 17, noot J. VAN ZUYLEN, *RW* 2011-12, 1209, *RTDF* 2011, 49, *RABG* 2011, 902, *Act.dr.fam.* 2012, 156, noot A. VAN GYSEL, *Juristenkrant* 2011 (weergave G. VERSCHIEDEN), afl. 228, 3. Het Hof lijkt aldus bij improvisie uitzonderingen te willen aanvaarden op de gebruikelijke rechtsregels en sancties. Zie ook: I. BOONE, “Het verbintenissenrecht als remedie voor conflicten tussen gewezen echtgenoten na echtscheiding door onderlinge toestemming” in P. SENAËVE, I. BOONE, C. DECLERCK en J. DU MONGH (eds.), *Personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2013, (81) 112, nr. 64; S. STIJNS en S. JANSEN, “De basisbeginselen van het contractenrecht: kroniek van de recentste evoluties”, *TBBR* 2013, (2) 30, nr. 61.

nakoming van de verbintenissen aanzienlijk en onredelijk verzwaren.⁸ De feiten die aan dit arrest ten grondslag liggen, tonen evenwel de drastische gevolgen van die strenge houding aan. Volgens die opvatting zou men in dit geval immers geen verdeling [263] kunnen vorderen, aangezien de uitvoering van het tontinebeding niet onmogelijk is geworden. Het gevolg daarvan is dat partijen tot aan de dood van een van hen aan het tontinebeding zouden gebonden blijven, en in onverdeeltheit moeten blijven leven ondanks de beëindiging van hun relatie.

5. Door middel van deze uitspraak heeft het Hof van Cassatie die zeer verregaande en onbillijke gevolgen vermeden en tempert het aldus de traditioneel strenge interpretatie van de bindende kracht van de overeenkomst en het principe dat het verdwijnen van de subjectieve oorzaak zonder gevolg blijft. Hoe uitzonderlijk deze afwijking is, zal nog moeten blijken. Men zou in dit oordeel niet alleen een (zeldzame) toepassing van verval wegens het verdwijnen van de subjectieve oorzaak kunnen herkennen, maar ook van de imprevisieleer.⁹ Gewijzigde omstandigheden ontnemen immers iedere zin aan het tontinebeding en zijn van die aard dat partijen geen tontinebeding zouden hebben opgenomen indien zij die gewijzigde omstandigheden (nl. hun relatiebreuk) hadden voorzien. Men moet de draagwijdte van deze uitspraak echter niet overschatten. De specifieke feiten die aanleiding hebben gegeven tot deze uitspraak laten geen algemene conclusie toe met betrekking tot de (uitzonderlijke) toepassingen van verval wegens het verdwijnen van de subjectieve oorzaak of de imprevisieleer. Die leer ruist dan misschien wel door het struikgewas; het is niet gezegd dat we er meer van zullen zien dan deze glimp.

Frederik PEERAER

Assistent

Instituut voor Verbintenissenrecht KULeuven

---

⁸ S. VAN LOOCK, “De imprevisieleer in België: *Quousque tandem abutere patientia nostra?*”, *TBBR* 2013, (446) 448. Zie S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht*, Boek 1, Brugge, die Keure, 2005, 155, nr. 218; P. WÉRY, *Droit des obligations - Volume 1: Théorie générale du contrat*, Brussel, Larcier, 2011, 554-555, nrs. 580-581 en de verwijzingen daar.

⁹ Cf. R. BARBAIX, “Driemaal is scheepsrecht. Of toch niet? Het Hof van Cassatie spreekt zich opnieuw uit over het verval van de schenking door het verdwijnen van de determinerende beweegreden”, *NFM* 2009, (297) 304, nr. 17.